

Aktywność w sieci i relacje rodzinne młodzieży licealnej

Online activity and family relationships as exemplified by high school students

Maria Chuchra ^{A,D,E,F}, Marzena Wróblewska ^{A,B,D,G}

Instytut Nauk o Rodzinie i Pracy Socjalnej
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie

Streszczenie

Współczesnemu człowiekowi trudno już wyobrazić sobie funkcjonowanie bez Internetu. Oprócz niekwestionowanych korzyści, badacze coraz częściej podkreślają negatywne skutki nieodpowiedzialnego korzystania z możliwości sieci. Celem pracy jest rozpoznanie problemu, czy aktywność w sieci rzutuje na relacje rodzinne młodzieży. W niniejszym artykule podjęto próbę odpowiedzi na następujące problemy badawcze: Czy korzystanie z sieci rzutuje na relacje rodzinne badanej młodzieży? Czy wiek i płeć są zmiennymi różnicującymi młodzież w tym zakresie? Odpowiedzi na postawione pytania poszukiwano na podstawie analizy wyników badań 136 uczniów klas licealnych zbudowanym kwestionariuszem ankiety. Wyniki badań ujawniły, że znaczna część badanej młodzieży wykazuje niepokojące symptomy, mogące świadczyć o zagrożeniu uzależnieniem od Internetu. Intensywność korzystania z sieci rzutuje niekorzystnie na relacje rodzinne, w tym szczególnie na komunikację. Chłopcy w bardziej ryzykowny sposób korzystają z sieci niż dziewczęta, jednak one mają więcej problemów w rodzinie związanych z użytkowaniem tego medium. Zmienna wieku nie ujawniła znacznych różnic w tym zakresie.

Słowa kluczowe: Internet, młodzież, rodzina

Abstract

It is difficult for modern man to imagine life without the Internet. Apart from indisputable profits associated with using this medium, the researchers more and more often stress the negative results of irresponsible use of the possibilities offered by the Net. The aim of the study was to investigate the problem whether online activity affects the family relations of adolescents. This article is an attempt to answer the following research problems: Does the online activity affect family relationships of the examined group of adolescents? Are the age and gender the variables differentiating adolescents in this respect? An attempt was made to answer the research problems based on the analysis of results of tests involving 136 high school students using a questionnaire designed by the authors. The results of the research demonstrate that a significant number of the examined adolescents showed worrying symptoms that can indicate the risk of developing Internet addiction. The intensity of online activity has a negative impact on family relationships, including communication. As compared to the girls, the boys use the Net in a more risky way; however, it is more common for the girls to have more family problems resulting from the use of this medium. The age variable did not show any significant differences in this respect.

Keywords: the Internet, adolescents, family

Wstęp

Współczesnemu człowiekowi trudno już wyobrazić sobie funkcjonowanie bez Internetu. Nowoczesne technologie wkroczyły we wszystkie dziedziny życia społecznego, a także do najbardziej osobistej i intymnej egzystencji człowieka. Ze szczególną mocą oddziałują na dzieci i młodzież. Według Raportu Komisji Europejskiej z 2008 roku, z Internetu w UE w opinii rodziców korzystało wówczas 75% dzieci i nastolatków w wieku 6-17 lat [1]. Przeprowadzone przez CBOS w kwietniu 2010 r. w Polsce badania wykazały, że korzystanie z sieci jest niemal powszechne wśród najmłodszych dorosłych. W wieku 18-24 lat korzysta z niej 93% badanych, zaś w wieku 24-35 lat – 80%. Im starszy wiek, tym intensywność korzystania z Internetu słabsza [2]. Oprócz niekwestionowanych korzyści i pozytywów (np. ułatwienie komunikacji), badacze coraz częściej zwracają uwagę na negatywne skutki nieodpowiedzialnego korzystania z możliwości sieci. Według 25% badanych respondentów przez Pew Centre's Internet and American Life, nowe technologie mają również negatywne

oddziaływanie na życie rodzinne. Sprawiają, że wspólnota rodzinna staje się bardziej zamknięta w sobie i zanika w niej otwartość na aktywność społeczną. Dotyczy to szczególnie relacji pomiędzy członkami i wspólnych aktywności (np. wspólnego spędzania wolnego czasu, wspólnych posiłków) [za: 3]. Nadmierne i niekontrolowane korzystanie z Internetu zwłaszcza przez młodych ludzi może wywołać u nich poważne następstwa zarówno w stanie somatycznym [4, 5], jak i funkcjonowaniu psychospołecznym [6, 7]. S. M. Olejarsz opisuje rodzący duży niepokój zjawisko hikikomori, które obserwuje się w kulturze japońskiej. Polega ono na tym, że młodzi chłopcy zamykają się w swoich pokojach, których przez wiele miesięcy nie opuszczają, izolują się od rodziny i znajomych, zaniedbują naukę, pracę, codzienne obowiązki, kontaktują się ze światem zewnętrznym przez Internet oraz grają w gry komputerowe [8].

W związku ze wzrastającą liczbą młodzieży uzależnionej i zagrożonej uzależnieniem od Internetu, w literaturze przedmiotu akcentowana jest potrzeba poznania zmiennych, sprzyjających rozwojowi uzależ-

nień technologicznych. W niniejszym artykule uwzględniono wiek i płeć badanych oraz podjęto próbę odpowiedzi na następujące problemy badawcze:

- czy i jak korzystanie z Sieci rzutuje na relacje rodzinne badanej młodzieży?
- czy wiek i płeć są zmiennymi różnicującymi młodzież w tym zakresie?

Cel pracy

Celem pracy jest rozpoznanie problemu, czy aktywność w sieci rzutuje na relacje rodzinne młodzieży.

Metoda

W badaniach posłużono się kwestionariuszem ankiety skonstruowanym przez autorki pracy, składającym się z 42 pytań. W kwestionariuszu wykorzystano 12 pytań z *Internet Addiction Test* Kimberly Young [9]. Pytania zawarte w nim badały aktywność młodzieży w sieci oraz jej związek z życiem rodzinnym, funkcjonowaniem w szkole i środowisku rówieśniczym oraz religijnością. W niniejszym artykule opracowano jedynie dwa wymiary, a mianowicie intensywność korzystania z Internetu i relacje rodzinne¹. Przez intensywność rozumie się korzystanie z możliwości, jakie daje sieć, stopień kontroli nad sposobem używania Internetu oraz świadomość związanych z tym skutków. Drugi badany wymiar pozwoli ukazać relacje rodzinne licealistów w kontekście korzystania z Internetu.

Wyniki

Otrzymane wyniki badań poddano analizie porównawczej, przyjmując jako różnicę znaczną różnicę 10%.

Jak ukazują wyniki zawarte w tab.1, prawie 80% badanych korzysta z Internetu codziennie, zaś nieco ponad 16% loguje się do niego kilka razy w tygodniu, a 4,41% kilka razy w miesiącu. Wiek nie różnicuje częstotliwości logowania, jednak znaczną różnicę można dostrzec ze względu na płeć. To chłopcy częściej niż dziewczęta (o 10,16%) odpowiadali, że przebywają w sieci codziennie. Dziewczęta zaś wykazywały tendencję do częstszego niż chłopcy (o 9,44%) udzielania odpowiedzi, że korzystają z Internetu kilka razy w tygodniu.

Grupa badana

Badaniami objęto 149 uczniów I i III klas licealnych. Analizie poddano jednak 136 ankiet, gdyż z powodu nierzetelnego wypełnienia, odrzucono 13 kwestionariuszy. W grupie badanej znalazło się 54% dziewcząt i 46% chłopców. Nieco większą grupę stanowią maturzyści – 55,88%, zaś uczniowie klas pierwszych – 44,12%. Zdecydowanie więcej uczniów pochodziło z miasta (60,29%) niż ze wsi (39,71). Ponad trzy czwarte (77,78%) młodzieży wychowywało się w rodzinach pełnych, 20,63% w niepełnych i jedna osoba (1,59%) w rodzinie zrekonstruowanej. W badanej grupie tylko jedna dziewczynka nie miała komputera w domu.

W dalszej kolejności poproszono uczniów, aby spróbowali określić czas jaki poświęcają na przebywanie w Internecie w ciągu dnia. Okazało się, że większość licealistów (60,29%) spędza w sieci kilka godzin dziennie. Niemal co trzeci badany określił, że poświęca na przebywanie w cyberprzestrzeni od kilkunastu minut, do godziny każdego dnia. Pomiedzy badanymi grupami nie zaobserwowano znacznych różnic ani ze względu na wiek, jak i płeć.

¹ Wyniki w tabelach 1-6 dotyczące zmiennej płci zaprezentowano już w artykule: Wróblewska M., Chuchra M. Intensywność korzystania z Internetu i funkcjonowanie w szkole młodzieży licealnej. *Curr. Probl. Psychiatrii* 2013; 13(3):160-168.

Tab. 1. Częstotliwość korzystania z Internetu

CZĘSTOTLIWOŚĆ	WIEK				PŁEĆ				OGÓŁEM	
	KL I		KL III		DZ.		CHŁ.		N	%
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Codziennie	47	78,33	60	78,95	54	73,97	53	84,13	107	78,67
Kilka razy w tygodniu	10	16,67	12	15,78	15	20,55	7	11,11	22	16,18
Kilka razy w miesiącu	3	5,00	3	3,95	4	5,48	2	3,17	6	4,41
Brak danych	0	0,00	1	1,32	0	0,00	1	1,59	1	0,74
Razem	60	100,0	76	100,0	73	100,0	63	100,0	136	100,0

Zastanawiające jest, czy młodzi ludzie doświadczają jakiejś autorefleksji na temat czasu, jaki spędzają w sieci, co wiąże się z umiejętnością kontrolowania czasu logowania. Zapytano ich więc o to, jak często

„przyłapują” się na myśleniu: „jeszcze tylko kilka minut”, kiedy korzystają z Internetu (tab.2) oraz jak często odkrywają, że pozostawali zalogowani w nim dłużej niż zamierzali (tab.3).

Tab. 2. Kontrola czasu logowania

CZĘSTOTL.	WIEK				PŁEĆ				OGÓŁEM	
	KL I		KL III		DZ.		CHŁ.		N	%
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Nigdy	1	1,67	1	1,32	1	1,37	1	1,59	2	1,47
Rzadko	26	43,33	36	47,37	30	41,10	32	50,79	62	45,59
Często	33	55,00	39	51,32	42	57,53	30	47,62	72	52,94
Razem	60	100,0	76	100,0	73	100,0	63	100,0	136	100,0

Nieco ponad połowa licealistów przyznała, że często postanawia, że jeszcze tylko kilka minut spędzi w sieci. Niespełna połowa (45,59%) podaje, że rzadko o tym myśli. Wiek nie różnicuje badanych w tym wzglę-

dzie, natomiast znaczne różnice pojawiają się przy podziale na płeć. To dziewczęta częściej niż chłopcy (o 10,09%) wskazywały na częstość występowania takiej refleksji, która u chłopców ma miejsce rzadko.

Tab. 3. Utrata poczucia czasu przebywania w sieci

CZĘSTOTL.	WIEK				PŁEĆ				OGÓŁEM	
	KL I		KL III		DZ.		CHŁ.		N	%
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Nigdy	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Rzadko	20	33,33	33	43,42	24	32,88	29	46,03	53	38,97
Często	40	66,67	43	56,58	49	67,12	34	53,97	83	61,03
Razem	60	100,0	76	100,0	73	100,0	63	100,0	136	100,0

W tab. 3 ukazano odpowiedzi licealistów na pytanie o to, jak często odkrywają, że przebywali w Internecie dłużej niż zamierzali. Niewiele ponad 60% uczniów przyznało, że często odkrywa, że taka sytuacja ma u nich miejsce, zaś prawie 40% zauważa to rzadko. Pomiędzy badanymi grupami dostrzega się znaczne różnice zarówno ze względu na wiek, jak i płeć. Uczniowie starsi częściej (o 10,09%) udzielali odpowiedzi „rzadko”, zaś młodszy wskazywali na „częstą” refleksję na ten temat. Chłopcy częściej (o 13,15%) wskazywali na odpowiedź „rzadko”, podczas gdy dziewczęta częściej (o 13,15%) wybierały opcję „często”. Znamienne jest to, że żaden badany nastolatek nie

zaznaczył odpowiedzi „nigdy”, co może wskazywać na to, że każdemu z nich zdarza się utrata poczucia czasu podczas przebywania w Internecie.

Kiedy młodzież traci kontrolę nad czasem spędzanym w sieci, coraz częstsze stają się skargi innych domowników, osób bliskich na zaistniałą sytuację. Tab. 4 ukazuje częstotliwość pojawiania się owych skarg.

Tab. 4. Skargi domowników na ilość czasu spędzanego przy komputerze

CZĘSTOTL.	WIEK				PŁEĆ				OGÓŁEM	
	KL I		KL III		DZ.		CHŁ.		N	%
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Nigdy	5	8,33	0	0,00	5	6,85	0	0,00	5	3,68
Rzadko	34	56,67	51	67,11	48	65,75	37	58,73	85	62,50
Często	20	33,33	25	32,89	20	27,40	25	39,68	45	33,08
Brak danych	1	1,67	0	0,00	0	0,00	1	1,59	1	0,74
Razem	60	100,0	76	100,0	73	100,0	63	100,0	136	100,0

Nieco ponad 60% badanej młodzieży przyznało, że skargi na ilość czasu spędzanego przez nich przez komputerem pojawiają się rzadko. Co trzeci pytany licealista przyznał, że często słyszy takie skargi ze strony bliskich, zaś 3,68% - nigdy. Znaczne różnice pojawiły się ze względu na wiek i płeć nastolatków. Częściej (o 10,44%) odpowiedź „rzadko” wybierali uczniowie klas trzecich niż pierwszoklasiści. Zdecydowanie częściej uwagi takie dotyczyły chłopców (o 12,28%) niż dziewcząt.

Uwagi bliskich dotyczące czasu przebywania w Internecie sprawiają, że młody człowiek zaczyna ukrywać to, że za długo przebywał online. Zdecydowana większość młodzieży (85,30%) przyznaje, że sporadycznie przytrafia im się ukrywać fakt zbyt długiego przebywa-

nia w sieci. Odpowiedzi nigdy” i „często” pojawiły się z jednakową częstością (po 7,35%). Pod tym względem badane grupy nie różnicuje ani wiek, ani płeć uczniów.

Jeśli nastolatek uświadamia sobie, że za dużo czasu poświęca na przebywanie w Internecie, wówczas sam próbuje nakładać sobie ograniczenia czasowe. Nie jest to jednak łatwe i zdarza się, że próby ograniczania czasu spędzanego w sieci są nieudane (tab. 5).

Tab. 5. Doświadczenie porażki w ograniczaniu czasu spędzanego w Internecie

CZĘSTOTL.	WIEK				PŁEĆ				OGÓŁEM	
	KL I		KL III		DZ.		CHŁ.		N	%
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Nigdy	4	6,67	0	0,00	4	5,48	0	0,00	4	2,94
Rzadko	44	73,33	57	75,00	56	76,71	45	71,43	101	74,26
Często	12	20,00	18	23,68	13	17,81	17	26,98	30	22,06
Brak danych	0	0,00	1	1,32	0	0,00	1	1,59	1	0,74
Razem	60	100,0	76	100,0	73	100,0	63	100,0	136	100,0

Prawie trzy czwarte badanej młodzieży przyznało, że czasem zdarza jej się ponieść porażkę w kontrolowaniu czasu spędzanego w sieci. Nieco ponad 22% licealistów przyznało jednak, że często bezskutecznie próbuje ograniczać czas logowania do Internetu. Wiek nie różnicuje badanych pod tym względem, jednak można dostrzec pewne różnice przy podziale na płeć. Chłopcy ujawnili tendencję do częstszego (o 9,17%) niż dziewczęta podejmowania nieudanych prób ograniczania czasu spędzanego w cyberprzestrzeni. Jedynie 2,94% licealistów odpowiedziało, że sytuacja taka nie ma u nich miejsca nigdy.

Kiedy uczeń ma problem z kontrolowaniem swojego sposobu korzystania z Internetu, bywa, że nie może się doczekać, kiedy znów będzie mógł się zalogo-

wać. Prawie trzy czwarte badanej młodzieży przyznało, że czasem zdarza jej się odkrywać, że nie może się doczekać, kiedy znów zaloguje się do Internetu. Nieco ponad 17% licealistów przyznało jednak, że często odczuwa takie zniecierpliwienie. Jedynie 5,15% licealistów odpowiedziało, że sytuacja taka nie ma u nich miejsca nigdy. W kwestii tej nie zauważa się znacznych różnic w żadnej z kategorii odpowiedzi pomiędzy poszczególnymi grupami badanych.

Niezwykle istotna dla właściwego korzystania z Internetu przez uczniów jest świadomość możliwych zagrożeń z nim związanych. Aby sprawdzić poziom świadomości tego wśród młodzieży, zadano jej 4 pytania. Pierwsze z nich dotyczyło skutków, jakie według nastolatków przynosi korzystanie z Internetu, co zostało zaprezentowane w tab. 6.

Tab. 6. Skutki korzystania z Internetu

SKUTKI	WIEK				PŁEĆ				OGÓŁEM	
	KL I		KL III		DZ.		CHŁ.		N	%
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Tylko pozytywne	6	10,00	13	17,11	3	4,11	16	25,40	19	13,97
Tylko negatywne	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Zarówno pozytywne, jak i negatywne	51	85,00	58	76,32	68	93,15	41	65,08	109	80,15
Brak danych	3	5,00	5	6,58	2	2,74	6	9,52	8	5,88
Razem	60	100,0	76	100,0	73	100,0	63	100,0	136	100,0

Badana młodzież w większości (80,15%) uważa, że korzystanie z Internetu może przynieść zarówno pozytywne, jak i negatywne skutki. Niespełna 14% badanych uznało, że korzystanie z Internetu przynosi jedynie korzyści, zaś prawie 6% miała jakąś trudność w ocenie. Nie wystąpiły w tym względzie znaczne różnice ze względu na wiek, jednak już płeć różnicuje badanych. Dziewczeta częściej niż chłopcy (o 28,07%), wskazywały jednocześnie na skutki pozytywne i negatywne, natomiast chłopcy częściej (o 21,29%) skłonni byli dostrzegać same zalety korzystania z Internetu. Żaden licealista nie zaznaczył odpowiedzi, że sieć przynosi jedynie szkody.

Wielu autorów zajmujących się zagadnieniem uzależnienia od Internetu, zwłaszcza przez młodzież, wskazuje, że korzystanie z tego medium ma wpływ na ich sytuację rodzinną. Niektórzy stwierdzają, że może być to wpływ pozytywny, w większości jednak skłaniają się ku stwierdzeniu, że korzystanie z sieci przynosi skutek negatywny. W niniejszej części artykułu zostanie dokonana próba odpowiedzi na pytanie: czy i jak korzystanie z Internetu wpływa na życie rodzinne badanej młodzieży?

Diagnostując sytuację rodzinną badanych licealistów należy przyjrzeć się temu, jak oceniają oni swoje relacje z rodzicami, co prezentuje tab.7 i 8.

Tab.7. Relacje z matką

TYP RELACJI	WIEK				PŁEĆ				OGÓŁEM	
	KL. I		KL. III		DZ.		CHŁ.		N	%
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Bardzo silne	20	33,33	31	40,79	25	34,25	26	41,27	51	37,50
Ciepłe i bliskie	33	55,00	33	43,41	37	50,68	29	46,03	66	48,52
Obojętne/chłodne	7	11,67	8	10,53	9	12,33	6	9,52	15	11,03
Zerwane	0	0,00	3	3,95	2	2,74	1	1,59	3	2,21
Brak danych	0	0,00	1	1,32	0	0,00	1	1,59	1	0,74
Razem	60	100,0	76	100,0	73	100,0	63	100,0	136	100,0

Dane zawarte w tab. 7 ukazują relacje młodzieży z matką. Analizując je należy zauważyć, że w zdecydowanej większości rodzin (86,02%) są one pozytywne, w tym u ponad jednej trzeciej bardzo silne (37,50%). Jako obojętne i chłodne relacje z matką określa 11,03% badanych, zaś nieco ponad 2 % wskazuje, że są one

zerwane. Młodzi uczniowie znacznie częściej określają je jako ciepłe i bliskie, zaś starsi skłaniają się raczej do określania ich jako bardzo silne. Nie zauważa się natomiast znacznych różnic w typie relacji między chłopcami i dziewczętami.

Tab.8. Relacje z ojcem

TYP RELACJI	WIEK				PŁEĆ				OGÓŁEM	
	KL. I		KL. III		DZ.		CHŁ.		N	%
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Bardzo silne	14	23,33	22	28,95	19	26,03	17	26,98	36	26,47
Ciepłe i bliskie	24	40,00	29	38,16	32	43,84	21	33,33	53	38,97
Obojętne/chłodne	21	35,00	12	15,79	18	24,66	15	23,81	33	24,26
Zerwane	1	1,67	9	11,84	3	4,11	7	11,11	10	7,35
Brak danych	0	0,00	4	5,26	1	1,37	3	4,76	4	2,94
Razem	60	100,0	76	100,0	73	100,0	63	100,0	136	100,0

Analizując relacje uczniów z ojcem (Tab.8) zauważa się, że licealiści w większości oceniają relacje z nim pozytywnie (65,44%). Niemal co czwarta badana osoba oceniła relacje z ojcem jako obojętne i chłodne, a ponad 7% młodzieży wskazała, że są one zerwane. Znaczne różnice w relacjach z rodzicem występują ze względu na wiek i płeć. Uczniowie młodszy znacznie częściej (o 19,21%) określają je jako obojętne lub chłodne, zaś

starsi (o 10,17% częściej) jako zerwane. Dziewczęta częściej (o 10,51%) niż chłopcy wskazują, że relacje łączące ich z ojcem są ciepłe i bliskie.

Duże znaczenie dla nastolatków ma kontakt z rodzicami oraz poświęcana im przez nich uwaga. W tab. 9 zamieszczono dane dotyczące oceny ilości czasu poświęcanego licealistom przez ich rodziców.

Tab. 9. Zadowolenie z poświęcanego przez rodziców dzieciom czasu

STOPIEŃ ZADOWOLENIA	WIEK				PŁEĆ				OGÓŁEM	
	KL. I		KL. III		DZ.		CHŁ.		N	%
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Za mało	9	15,00	6	7,89	8	10,96	7	11,11	15	11,03
Za dużo	5	8,33	5	6,58	4	5,48	6	9,52	10	7,35
Wystarczająco	44	73,33	65	85,53	59	80,82	50	79,37	109	80,15
Brak danych	2	3,33	0	0,00	2	2,74	0	0,00	2	1,47
Razem	60	100,0	76	100,0	73	100,0	63	100,0	136	100,0

Jak wynika z danych przedstawionych w tab. 9, zdecydowana większość badanych jest zadowolona (80,15%) z ilości czasu jaki poświęcają im rodzice uznając, że jest ona wystarczająca. Co dziesiąty uczeń uważa jednak, że rodzice poświęcają mu za mało czasu, zaś nieco ponad 7% badanych uznało, że tego czasu jest za dużo. Uczniowie starsi znacznie częściej (o 12,2%) niż

młodszy twierdzą, że czas poświęcany im przez rodziców jest wystarczający. Pomiędzy dziewczętami i chłopcami nie zauważa się znacznych różnic w tych odczuciach.

W literaturze spotyka się postulaty o nakładanie nastolatkom ograniczeń związanych z przebywaniem w cyberprzestrzeni, jednocześnie wskazując, że stosunkowo niewielu rodziców je stosuje.

Tab. 10. Ograniczenia korzystania z Internetu

ODPOWIEDŹ	WIEK				PŁEĆ				OGÓŁEM	
	KL. I		KL. III		DZ.		CHŁ.		N	%
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Nie	45	75,00	61	80,26	57	78,08	49	77,78	106	77,94
Tak	14	23,33	14	18,42	15	20,55	13	20,63	28	20,59
Brak danych	1	1,67	1	1,32	1	1,37	1	1,59	2	1,47
Razem	60	100,0	76	100,0	73	100,0	63	100,0	136	100,0

Jak ukazano w tab.10, zdecydowana większość badanych nastolatków (77,94%) nie doświadcza w swych domach żadnych ograniczeń związanych z logowaniem się do Internetu. Zaledwie co piąty przyznaje, że takie ograniczenia mają u niego miejsce. W analizowanej kwestii nie zauważa się znacznych różnic ani ze względu na wiek, ani w obrębie płci. Młodzież, która wskazała na obecność ograniczeń najczęściej określała, że są to limity czasowe (zwykle 2-3 godziny dziennie, do godziny 22-23.00), a także pierwszeństwo obowiązków domowych i szkolnych nad

korzystanie z Internetu. Niektórzy uczniowie skarżyli się na ograniczenia sprzętowe oraz konieczność dzielenia komputera z innymi.

Internet bywa nazywany „pożeraczem czasu”, gdyż potrafi wciągnąć na wiele godzin, przez co zaniedbywana jest rodzina a także obowiązki domowe, jakie spoczywają na internaucie. W dalszej kolejności poddano więc analizie zaniedbywanie obowiązków domowych z powodu korzystania z Internetu.

Tab. 11. Zaniedbywanie obowiązków domowych

CZĘSTOTL.	WIEK				PŁEĆ				OGÓŁEM	
	KL. I		KL. III		DZ.		CHŁ.		N	%
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Nigdy	7	11,67	2	2,63	5	6,85	4	6,35	9	6,62
Rzadko	42	70,00	60	78,95	54	73,97	48	76,19	102	75,00
Często	10	16,67	14	18,42	14	19,18	10	15,87	24	17,64
Brak danych	1	1,66	0	0,00	0	0,00	1	1,59	1	0,74
Razem	60	100,0	76	100,0	73	100,0	63	100,0	136	100,0

Z danych zawartych w tab.11 wynika, że 17,64% licealistów często zaniedbuje swoje obowiązki domowe z powodu przebywania w sieci. Trzy czwarte badanych wskazało, że jeśli im się to przytrafia, to jest to rzadko, zaś niecałe 7% stwierdziło kategorycznie, że nigdy im się to nie zdarza. Płeć nie różnicuje pod tym względem badanych, jednak pewne tendencje zauważyć można ze względu na wiek. Uczniowie młodsi częściej (o 9,04%) wskazywali na odpowiedź „nigdy” niż ich starsi koledzy. Zaś do sporadycznego zaniedbywania swych obo-

wiązków częściej przyznawali się trzecioklasiści (o 8,95%) niż pierwszoklasiści.

Licealiści zasadniczo określają swoje relacje z rodzicami jako pozytywne. Internet może jednak generować pewne napięcia, zwłaszcza jeśli poświęca się mu zbyt wiele czasu. Warto więc przyjrzeć się temu, czy nastolatki kłócą się z domownikami o dostęp do Internetu (tab. 12).

Tab. 12. Kłótnie z matką o dostęp do Internetu

CZĘSTOTL.	WIEK				PŁEĆ				OGÓŁEM	
	KL. I		KL. III		DZ.		CHŁ.		N	%
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Nigdy	40	66,67	53	69,74	50	68,49	43	68,26	93	68,38
Rzadko	15	25,00	17	22,36	16	21,92	16	25,40	32	23,53
Często	2	3,33	3	3,95	3	4,11	2	3,17	5	3,68
Brak danych	3	5,00	3	3,95	4	5,48	2	3,17	6	4,41
Razem	60	100,0	76	100,0	73	100,0	63	100,0	136	100,0

Zdecydowana większość młodzieży (68,38%) odpowiedziała, że dostęp do Internetu nie jest przyczyną sporów z matką. Blisko co czwarty badany nastolatek uznał, że Internet staje się przyczyną konfliktów z nią, jednak taka sytuacja ma miejsce rzadko. Niespełna 4 % młodzieży odpowiedziała, że często kłóci się z matką

o dostęp do Internetu. Trudność z ustosunkowaniem się do twierdzenia miało 4,41% licealistów. W podobny sposób twierdzą młodsi jak i starsi, zarówno chłopcy, jak i dziewczęta, gdyż nie stwierdza się dużych różnic pomiędzy ich wypowiedziami.

Tab. 13. Kłótnie z ojcem o dostęp do Internetu

CZĘSTOTL.	WIEK				PŁEĆ				OGÓŁEM	
	KL. I		KL. III		DZ.		CHŁ.		N	%
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Nigdy	41	68,34	55	72,37	48	65,75	48	76,19	96	70,58
Rzadko	11	18,33	11	14,48	14	19,18	8	12,70	22	16,18
Często	3	5,00	6	7,89	6	8,22	3	4,76	9	6,62
Brak danych	5	8,33	4	5,26	5	6,85	4	6,35	9	6,62
Razem	60	100,0	76	100,0	73	100,0	63	100,0	136	100,0

W dalszej kolejności poddano analizie kłótnie z ojcem na tle dostępu do sieci (tab. 13). Również w tym przypadku młodzież zdecydowanie stwierdziła, że nigdy nie spiera się z nim o Internet (70,58%). Rzadko z tego powodu kłóci się z ojcem 16,18% licealistów, zaś często 6,62%. Odpowiedzi na pytanie nie udzieliło dziewięciu uczniów (6,62%). O ile jednak pomiędzy grupami wiekowymi nie ma znacznej różnicy w tej kwestii, to zauważyć można ją ze względu na płeć. Częściej do konfliktów dochodzi między ojcami i córkami.

Tab. 14. Kłótnie z rodzeństwem o dostęp do Internetu

CZĘSTOTL.	WIEK				PŁEĆ				OGÓŁEM	
	KL. I		KL. III		DZ.		CHŁ.		N	%
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Nigdy	24	40,00	32	42,11	24	32,87	32	50,78	56	41,18
Rzadko	18	30,00	19	25,00	23	31,51	14	22,22	37	27,21
Często	16	26,67	22	28,94	23	31,51	15	23,81	38	27,93
Brak danych	2	3,33	3	3,95	3	4,11	2	3,17	5	3,68
Razem	60	100,0	76	100,0	73	100,0	63	100,0	136	100,0

Kolejne pytanie dotyczyło częstości kłótni o dostęp do Internetu z rodzeństwem (tab. 14). W tym przypadku najczęściej udzielaną odpowiedzią była opcja „nigdy” (41,18%). W dalszej kolejności znalazła się odpowiedź „często” (27,93%) i „rzadko” (27,21%). O ile pomiędzy grupami wiekowymi nie ujawniono znacznych różnic, to już w przypadku podziału na płeć zauważyć można różnice we wszystkich kategoriach odpowiedzi. Chłopcy znacznie częściej niż dziewczęta przeczyli jakoby kiedykolwiek zdarzało im się kłócić o dostęp do Internetu z rodzeństwem (o 17,91%). Na-

tomiast dziewczęta częściej wskazywały na odpowiedź „rzadko” (o 9,29%). Do częstych kłótni z rodzeństwem na tym tle nieco częściej przyznawały się dziewczęta (o 7,7%) niż chłopcy.

Z konfliktami w rodzinie spowodowanymi łąčeniem się z Internetem może być związany fakt, że młodzi ludzie wolą surfować po cyberprzestrzeni niż rozmawiać z bliskimi. W tab. 15 ukazano, jak często zdarza się młodzieży rezygnować z rozmów z członkami rodziny na rzecz czasu spędzonego w Internecie.

Tab. 15. Przedkładanie Internetu nad rozmowy z bliskimi

ODPOWIEDŹ	WIEK				PŁEĆ				OGÓŁEM	
	KL. I		KL. III		DZ.		CHŁ.		N	%
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Nigdy	22	36,67	22	28,95	22	30,14	22	34,92	44	32,35
Rzadko	26	43,33	33	43,42	29	39,73	30	47,62	59	43,38
Często	12	20,00	21	27,63	22	30,14	11	17,46	33	24,26
Razem	60	100,0	76	100,0	63	100,0	63	100,0	136	100,0

Analizując dane zawarte w tab. 15 zauważa się, że nieco ponad 43% badanych przyznało, że zdarza im się to rzadko, zaś prawie co czwarty określił tę sytuację jako częstą. Wiek nie różnicuje w tym względzie badanych, jednak można dostrzec pewne różnice pomiędzy chłopcami i dziewczętami. Okazuje się, że dziewczęta częściej (o 12,68%) przyznały się do częstego przedkładania Internetu nad rozmowy z bliskimi. Blisko co

trzeci nastolatek stwierdził, że taka sytuacja nie ma u niego miejsca nigdy.

Istotna dla wychowania do odpowiedzialnego korzystania z mediów, w tym również z Internetu, jest rozmowa młodych internautów z rodzicami na temat tego, co napotykają w sieci. Wyniki badań na ten temat zamieszczono w tab. 16.

Tab. 16. Rozmowy z rodzicami na temat treści napotykanych w sieci

ODPOWIEDŹ	WIEK				PŁEĆ				OGÓŁEM	
	KL. I		KL. III		DZ.		CHŁ.		N	%
	N	%	N	%	N	%	N	%		
Nigdy	22	36,67	22	28,95	22	30,14	22	34,92	44	32,35
Rzadko	26	43,33	33	43,42	29	39,73	30	47,62	59	43,38
Często	12	20,00	21	27,63	22	30,14	11	17,46	33	24,27
Razem	60	100,0	76	100,0	73	100,0	63	100,0	136	100,0

Jak można zauważyć na podstawie danych, młodzież raczej rzadko (43,38%) rozmawia z rodzicami na ten temat, bądź nie rozmawia o tym wcale (32,35%). Zaledwie co czwarty nastolatek wskazał, że rozmowy takie mają miejsce często. Pomiędzy grupami wieko-

wymi nie zauważa się znacznych różnic w żadnej kategorii odpowiedzi, jednak już przy podziale na płeć można dostrzec pewne różnice. Okazuje się, że to dziewczęta częściej (o 12,68%) rozmawiają z rodzicami na temat tego, co spotykają w Internecie niż chłopcy.

Dyskusja

Przeprowadzone wśród młodzieży badania wykazały, że ponad 80 % licealistów loguje się do Internetu codziennie, a ponad 60% spędza w nim każdego dnia kilka godzin. Ponad połowa badanych przyznaje, że często traci kontrolę nad czasem przebywania w sieci i niemal wszyscy – jedna trzecia często – spotykają się z uwagami ze strony domowników, dotyczącymi czasu korzystania z Internetu, dlatego też niekiedy usiłują ukryć ten fakt. Co najmniej co piąty licealista, usiłujący kontrolować czas przebywania w sieci, doznaje często porażki w swoim przedsięwzięciu.

Badana młodzież w większości uważa, że korzystanie z Internetu może przynieść zarówno pozytywne, jak i negatywne skutki. Do pozytywnych zalicza dostęp do informacji, pogłębienie wiedzy, szybki kontakt ze znajomymi, możliwość poznania nowych ludzi, łatwy dostęp do rozrywek (muzyka, filmy), ułatwienie życia codziennego (zakupy, płacenie rachunków). Oprócz licznych korzyści, badani mają także świadomość zagrożeń, wśród których wymieniają: możliwość uzależnienia, przestępstwa internetowe (np. piractwo, hakerstwo), pogorszenie stanu zdrowia, rozpowszechnienie pornografii, stratę czasu (Internet to *zjadacz czasu*), możliwość stania się ofiarą oszustw.

Jak napisano we wprowadzeniu, wielu autorów podkreśla, że to trudna sytuacja rodzinna sprawia, że młody człowiek ucieka od rzeczywistości w świat wirtualny. Doświadczając w rodzinie braku akceptacji i zrozumienia, odrzucenia i obojętności uważa, że jedynie w kontaktach przez Internet może wyrażać swoje prawdziwe uczucia, opinie, problemy oraz uzyskać akceptację i zrozumienie [10]. Badana młodzież jednak w zdecydowanej większości pozytywnie ocenia swoje relacje z rodzicami, przy czym znacząco bliższe i cieple są one z matkami, niż ojcami. Poświęcany im czas przez rodziców uważają za wystarczający, co jest szczególnie znaczące, gdyż co piąty badany wychowuje się w rodzinie niepełnej. Niepokojący natomiast jest fakt, że tylko co piąty licealista przyznaje, że w jego domu obowiązują ograniczenia dotyczące korzystania z Internetu, zaś 78% uczniów nie ma w tym zakresie żadnych ograniczeń. Młodzież, która wskazała na obecność ograniczeń najczęściej określała, że są to limity czasowe (zwykle 2-3 godziny dziennie, do godziny 22-23.00), a także pierwszeństwo obowiązków domowych i szkolnych nad korzystaniem z Internetu. Niektórzy uczniowie skarżyli się na konieczność dzielenia komputera z innymi członkami rodziny. Zbliżone wyniki dotyczące kontroli czasu lub treści otrzymano w niezależnych badaniach, według których rodzice częściej ograniczają czas korzystania z komputera dziewczętom - 26,92%, nieco rzadziej zaś chłopcom - 23,03% [11]. Podobnie sytuacja przedstawia się w przypadku nadzoru rodziców nad tym, co ich dzieci oglądają w Internecie. Tu chłopcy podlegają jeszcze mniejszej kontroli niż dziewczęta.

Badani chłopcy wskazali, że jedynie 17,95% z nich podlega kontroli rodziców co do tego, czym się zajmuje w sieci. W przypadku dziewcząt było to 23,08%. Sumując otrzymujemy dość niepokojące dane o tym, że w rzeczywistości aż 58,97% rodziców nie sprawdza co ich dziecko robi w sieci [11]. Jeszcze niższe wyniki otrzymano badając gimnazjalistów, gdyż tylko 19% uczniów podało, że rodzice ustalili im zakres korzystania z Internetu, przy czym kontrola była częstsza w przypadku dzieci młodszych i chłopców [12].

Długie godziny spędzane w sieci prowadzą niekiedy do zaniedbywania obowiązków domowych i szkolnych. Według danych z literatury, istnieje istotna zależność pomiędzy czasem korzystania z komputera i logowania się do sieci a zaniedbywaniem obowiązków domowych przez młodzież. Należy wspomnieć, że jest to niejako jeden z pierwszych objawów uzależnienia. Przybysz-Zaręba podaje, że im dłuższy czas przebywania *online*, tym większy procent osób zaniedbujących swe obowiązki w domu. Wśród chłopców, którzy korzystają z komputera około 1 godziny dziennie, procent tych, którzy przyznają się do zaniedbywania prac domowych wynosi 3,9%, zaś wśród korzystających 4 godziny i więcej już 13,6%. Podobnie przedstawia się sytuacja dziewcząt. Jednak wśród nich zauważalna jest wyższa liczba zaniedbujących obowiązki domowe niż wśród chłopców, nawet w przypadku korzystania z komputera godzinę dziennie – 5,2%. Nastolatki, które korzystają z komputera 4 godziny i dłużej przyznają się do tego faktu w 13,4% [13]. W niniejszych badaniach do częstego zaniedbywania obowiązków domowych przyznaje się 17,64% badanych, zaś do rzadkiego – aż 75% uczniów.

Intensywność korzystania z Internetu wpływa niekiedy destruktywnie na relacje z bliskimi, powodując kłótnie. Z rodzicami ma to miejsce sporadycznie, natomiast znacząco często pogarsza relacje z rodzeństwem. Do konfliktów z powodu braku dostępu do sieci dochodzi u ponad połowy badanych, w tym ponad jedna czwarta często kłóci się z tego powodu z rodzeństwem. Próbuąc wyjaśnić otrzymane wyniki, można przypuszczać, że część rodziców w ogóle nie jest zainteresowana korzystaniem z Internetu czy kontrolowaniem dziecka w zakresie tej aktywności, a część może mieć swój komputer. Niektórzy uczniowie, szanując rodziców, nie prowokują kłótni. O zaburzeniach komunikacji w rodzinie, związanych z ilością czasu spędzanego przed monitorem pisze Przybysz-Zaręba. Autorka podaje, że podobnie jak w przypadku zaniedbywania obowiązków domowych, im dłuższy czas korzystania z komputera, tym więcej zaburzeń komunikacji. O ile w przypadku surfowania przez godzinę dziennie nie można zauważyć wpływu na komunikację w rodzinie, to przy korzystaniu powyżej 4 godzin jest on już zauważalny i u obu płci zbliżony: dotyczy 12,6% chłopców i 11,3% dziewcząt [13]. W niniejszych badaniach

kilka godzin w Internecie spędza ponad 60% licealistów.

Fascynacja nowym medium sprawia, że z czasem niektórzy młodzi ludzie wolą kontakty wirtualne niż realne. Niepokojem napawa fakt, że jedna czwarta badanych często wybiera aktywność w sieci zamiast rozmów z bliskimi i tyle samo rozmawia z rodzicami na temat treści napotykanych w Internecie, przy czym częściej czynią to dziewczęta.

Uwzględniając dwie zmienne – wiek i płeć – bardziej znaczne różnice otrzymano porównując aktywność dziewcząt i chłopców. W odniesieniu do wieku znaczne różnice dotyczą utraty poczucia czasu przebywania w sieci – częściej zdarza się to pierwszoklasistom oraz częstości skarg domowników odnośnie czasu spędzanego w Internecie – generalnie rzadziej słyszą je młodszy uczniowie. Analizując natomiast sytuację rodzinną badanych, uczniowie młodszy znacznie częściej określali swoje relacje z matką jako ciepłe i bliskie, zaś uczniowie starsi nieco częściej jako bardzo silne. Relacje z ojcem u pierwszoklasistów znacznie częściej były określane jako obojętne lub chłodne, zaś u trzecioklasistów jako zerwane. Uczniowie młodszy także rzadziej są zadowoleni z ilości poświęcanego im przez rodziców czasu.

Analizując intensywność korzystania z Internetu przez chłopców i dziewczęta, zauważa się, że bardziej zagrożeni uzależnieniem są chłopcy. To oni częściej niż dziewczęta korzystają z tego medium logując się codziennie, rzadziej niż dziewczęta dokonują refleksji nad kontrolą czasu surfowania, choć częściej słyszą od bliskich uwagi dotyczące czasu spędzanego przy komputerze i częściej ponoszą porażki, gdy próbują ten czas ograniczyć. Oni także znacznie częściej widzą same zalety korzystania z Internetu, natomiast dziewczęta znacznie częściej dostrzegają zarówno jego pozytywne, jak i negatywne strony. Otrzymane wyniki są zbliżone z danymi literatury, podkreślającymi większe zagrożenie uzależnieniem od Internetu wśród chłopców niż dziewcząt [14].

Analizując wpływ aktywności w sieci na relacje rodzinne dziewcząt i chłopców, otrzymujemy nieco zaskakujące wyniki. Chociaż chłopcy bardziej ryzykownie korzystają z Internetu niż dziewczęta, to one właśnie mają w rodzinie więcej problemów związanych z korzystaniem z niego. Częściej przyznają się do kłótni z ojcem i rodzeństwem o dostęp do sieci. Ta pozorna sprzeczność może wynikać stąd, że one bardziej krytycznie i refleksyjnie oceniają swoją aktywność, może częściej jako płeć „słabsza” muszą walczyć o swoje prawa, gdyż najczęściej, jeśli posiadają brata, to komputer znajduje się w jego pokoju. Natomiast podawane w literaturze częstsze zaniedbywanie obowiązków domowych przez dziewczęta może wynikać stąd, że na ogół spoczywają one na płci żeńskiej i chłopcy czują się z nich zwolnieni. Nie mają więc poczucia, że coś zaniedbują.

Analiza literatury przedmiotu [15, 16, 17] ukazuje, że z jednej strony Internet może być formą ucieczki od problemów rodzinnych, z drugiej natomiast – jak wykazują niniejsze badania – nierozważne, nieodpowiedzialne korzystanie z tego medium może prowadzić do konfliktów, pogorszenia komunikacji i atmosfery w rodzinie. Zastosowana metoda nie badała uzależnienia od Internetu, jednak otrzymane wyniki wskazują na liczne sygnały świadczące o zagrożeniu uzależnieniem znacznej części młodzieży, w tym szczególnie chłopców.

W badanej grupie – z wyjątkiem 4 osób – wszyscy korzystali z Internetu w domu, tym większa więc odpowiedzialność za sposób jego użytkowania przez młodzież spoczywa na rodzicach. Istnieją badania, według których rodzice prawie jednomyślnie wskazują, że Internet posiada wpływ na wychowanie dziecka. Zastanawiające jest więc, dlaczego tak niewielu z nich interesuje się tym, co nastolatek robi przebywając w sieci [11]. Zdarza się – choć już coraz rzadziej – że rodzice nie kontrolują aktywności dziecka w Internecie, bo najzwyczajniej nie nadążają za informacjami na temat tego, czym w rzeczywistości jest Internet, sami też często nie potrafią obsługiwać komputera [18]. Wobec tego konieczne jest uświadamianie i edukowanie rodziców. W domu powinny być jasno sprecyzowane zasady użytkowania Internetu – i co najważniejsze – zasady te mają być egzekwowane. Niezwykle ważne jest, aby reguły były rozsądne i ustalane wraz z nastolatkiem. Chodzi bowiem o współpracę przy wytyczeniu rozsądnych granic, co pozwoli dziecku nie patrzeć na rodziców jak na wrogów, a dzięki temu uniknie się wycofania z życia rodzinnego [18].

Jako podstawowy błąd rodziców J. Jęczeń uważa oddanie dostępu do mediów tylko i wyłącznie dzieciom, poprzez ustawienie w ich pokoju komputera z możliwością korzystania z Internetu w pokoju dziecka. Przez to każda ingerencja ze strony rodziców odbierana będzie jako brak zaufania, które stanowi naczelną wartość w relacjach rodziców z dziećmi. A to właśnie zaufanie pomaga w kształtowaniu świadomości, że media są tylko środkiem, nie zaś celem. Jednocześnie autor podaje propozycję rozwiązania tej sytuacji poprzez ogólnodostępność owych środków w rodzinie. Nie będzie wówczas podstaw do jakichkolwiek podejrzeń, a jedynie mobilizacja do odpowiedzialnego korzystania z sieci [19]. Wskazuje również na to, że reguły i zasady korzystania z Internetu, a także ograniczenia co do pewnych aktywności w Internecie, nie niszczą zaufania w rodzinie, ale stanowią strategię bezpiecznej rodziny w przestrzeni medialnej. Autor podaje, że duża grupa rodziców limituje podawanie danych osobowych w sieci, a także dokonywanie zakupów *online*. Zaś zdecydowanie mniejsza część rodziców ogranicza używanie e-maila oraz ściąganie muzyki, filmów i gier, co w równym, bądź nawet większym stopniu powinno podlegać kontroli rodzicielskiej [19]. W innych badaniach wykazano, że rodzice zabraniają młodzieży korzysta-

w Internecie przede wszystkim z treści erotycznych (85%), treści brutalnych i płaćnych stron [12].

Wnioski

1. Intensywność korzystania z sieci rzutuje niekorzystnie na relacje rodzinne, w tym szczególnie na komunikację.
2. Chłopcy w bardziej ryzykowny sposób korzystają z sieci niż dziewczęta, jednak one mają więcej problemów w rodzinie związanych z użytkowaniem tego medium.
3. Zmiana wieku nie ujawniła znacznych różnic w tym zakresie.

Piśmiennictwo

1. Towards a Safer use of the Internet for children in the UE – a parents' perspective. http://ec.europa.eu/information_society/activities/sip/eurobarometer/index_en.htm (13.08.2012).
2. Felisiak M., Wądołowska K. Polacy online. W: Grabowska M. red., Wodzeni na pokuszenie. O postawach i zachowaniach Polaków w różnych wymiarach życia codziennego. Warszawa; CBOP: 2011 s.4-63.
3. Jęczeń J. Nowe technologie – nowa komunikacja w rodzinie. W: Jęczeń J. red., Człowiek i rodzina w przestrzeni medialnej. Sandomierz; Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu: 2011 s. 89-102.
4. Augustynek A. Psychologiczne aspekty korzystania z Internetu. W: Haber L. red., Formowanie się społeczności informacyjnej. Kraków; Wydawnictwo Tekst-Graf: 2003 s. 73-94.
5. Cheung L. M., Wong W. S. The effects of insomnia and internet addiction on depression in Hong Kong Chinese adolescents: an exploratory cross-sectional analysis. *Journal of Sleep Research* 2011; 20(2): 311-317.
6. Kraut R., Patterson M., Lundmark V., Kiesler S., Mukhopadhyay T., Scherlis W. Internet paradox: A social technology that reduces social involvement and psychological wellbeing? *American Psychologist* 1998; 53(9): 1017-1031.
7. Yang S.C., Tung C. J. Comparison of Internet addicts and non-addicts in Taiwanese high school. *Computers in Human Behavior* 2007; 23(6):79-96.
8. Olejarsz S. M. Quality of Life In the Context of Social Withdrawal in Japan. *Current Problems of Psychiatry* 2011; 12(3): 301-303.
9. Young K.S. Caught in the net: How to recognize the signs of internet addiction – and a winning strategy for recovery. New York; Wiley: 1998.
10. Pawłowska B., Potembska E., Gleba E., Kalinowska-Tomala J., Krawczyński K. Uzależnienie od Internetu a relacje z rodzicami dziewcząt będących dziećmi alkoholików. *Current Problems of Psychiatry* 2011; 12(2):179-183.
11. Noga H. Wychowawcze aspekty „rewolucji informatycznej”. Kraków; Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej: 2008.
12. Kirwil L. Wzorce korzystania z Internetu przez dzieci w wieku 13-15 lat. <http://www.brpd.gov.pl/detail.php?recid=55> [23.07.2012]
13. Przybysz-Zaremba M. Uzależnienie młodzieży od współczesnych mediów. Olsztyn; Oficyna Wydawnicza „Prospekt”: 2008.
14. Pawłowska B., Potembska E. Objawy zagrożenia i uzależnienia od Internetu mierzonego Kwestionariuszem do Badania Uzależnienia od Internetu, autorstwa Pawłowskiej i Potembskiej u młodzieży polskiej w wieku od 13 do 24 lat. *Current Problems of Psychiatry* 2011; 12(4): 439-442.
15. Alizadeh-Sahraee O., Kosravi Z., Yusefnejad M. The relationship of Internet addiction with family functioning and mental Health among Iranian students. *European Psychiatry* 2011; 26:1 s. 1822 (Abstrakt).
16. Pawłowska B., Potembska E. Uzależnienie od Internetu u uczniów szkół średnich w kontekście czynników rodzinnych. *Family Medicine and Primary Care Review* 13:2011; 13(2): 226-228.
17. Pawłowska B., Potembska E. Korzystanie z pornografii internetowej przez uczennice szkół średnich w kontekście czynników rodzinnych. *Roczniki Nauk o Rodzinie* 3:2011; 58(3): 217-228.
18. Young K., Klausing P. Uwolnić się z Sieci: uzależnienie od Internetu. Katowice; Wyd. Księgarnia św. Jacka: 2009.
19. Jęczeń J. Rodzina a bezpieczny Internet. W: Gorbaniuk J., Parysiewicz B. red., Rodzina wobec współczesnych wyzwań społeczno-kulturowych. Lublin; Wydawnictwo KUL: 2009 s. 65-76.

Correspondence address